

ТАНИЛЦУУЛГА

“Цусны донорын тухай” хуулийн төслийн тухай

Монгол улсад анх 2000 онд Донорын тухай хууль батлагдсан бөгөөд тус хуулийн үндсэн санаа, агуулга нь цусны донорын үйл ажиллагааг зохицуулах зорилготой байсан хэдий ч эрхтний донор, эрхтэн шилжүүлэн суулгах эмчилгээний талаарх заалтыг хамтад нь зохицуулж байна. Энэ хугацаанд манай улсын анагаах ухааны салбарт эрхтэн, эд, эс шилжүүлэн суулгах эмчилгээ үйлчилгээ улам хөгжин, өргөжин тэлж, эмчилгээний арга хэлбэр, тоо, чанар зэрэг нь хөгжлийн шинэ үе шатанд гарсаар байгаа билээ. Монгол Улсын Их Хурлаас Донорын тухай хуулинд 2012, 2014, 2015, 2021 онуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд 2018 оны 1 дүгээр сарын 19-ний өдөр хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталж, өнөөг хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Шинэчилсэн найруулгаар нийт 4 бүлэг, 40 орчим зүйл, хэсэг, заалтад нэмэлт өөрчлөлт оруулж, 15 нэр томъёог шинээр оруулсан байна. Тус хуулиар хүний эрүүл мэндийг хамгаалах, амь насыг нь аврах зорилгоор сайн дураараа цус, эс, эд, эрхтнээ үнэ төлбөргүй өгөх, шилжүүлэн суулгах, цусны аюулгүй байдлыг хангах цогц үйл ажиллагаа болон уг үйл ажиллагааны талаархи төрийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтан, иргэний эрх, үүрэгтэй холбогдсон харилцааг зохицуулж байна.

Хүний эрүүл мэнд, амь насыг аврах цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагыг шуурхай хангах зорилгоор эдгээр нэмэлт өөрчлөлтүүдийг оруулсан хэдий ч тус хууль нь эрхтэн, эд, эс шилжүүлэн суулгах эмчилгээний тухай салбар эрх зүйн акт бий болгох, цаашлаад цусны донорын асуудлаарх хамрах хүрээ, үзэл баримтлал, процессын зохицуулалтуудыг бүхэлд нь шийдэх боломжгүй болж буй тул энэхүү хуулийг боловсруулах үндсэн шаардлага бий болж байна.

Монгол Улсад цус сэлбэлт судлалын салбар хөгжиж ирсэн талаар:

Монгол улсад анх 1939 оноос цус сэлбэлтийн тусламж үйлчилгээ үзүүлж ирсэн боловч 1963 оноос Сайд нарын зөвлөлийн шийдвэрээр бие даасан нэгж анх байгуулагдаж, цусны донорын хөдөлгөөнийг идэвхижүүлэх, донорыг алдаршуулах, урамшуулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байсан. Манай улс хүн ам цөөтэй, эдийн засаг, санхүүгийн хувьд хязгаарлагдмал бололцоотой хэдий ч Улсын Их Хурлаас 2007 онд “Монгол Улсын төрөөс донорын цус, цусан бүтээгдэхүүний хангамжийг сайжруулах, аюулгүй байдлыг хангах талаар баримтлах бодлого” баталсан бөгөөд уг бодлогын хэрэгжилтийг хангах төлөвлөгөө (2008-2015 он)-г Монгол Улсын Засгийн газрын 2008 оны 111 дүгээр тогтоолоор батлан 5 зорилтын хүрээнд 41 арга хэмжээ төлөвлөн 96,97% -ийн үзүүлэлттэй хэрэгжилтийг ханган ажилласан. Дээрх арга хэмжээний дүнд цус сэлбэлтээр дамжих халдвар болох ХДХВ, Гепатит В, С вирусын халдвар илрүүлэх нуклейн хүчил олшруулах шинжилгээг орчин үеийн аргаар хийх, аюулгүй байдлыг бүрэн хангасан цус, цусан бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх, өөрийн нөөц боломжийн хэмжээнд хадгалах боломж бүрдсэн.

Манай улсын хэмжээнд 2021 оны байдлаар 19337 цусны донор бүртгэгдсэнээс 7837 донор тогтмол цус, түүний бүрэлдэхүүн хэсгээ бэлэглэж, цуглуулсан цусны нэгж бүрт цус сэлбэлтээр дамжих халдвар илрүүлэх шинжилгээ хийж, 36 нэр

төрлийн 103265 нэгж бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, 61675 нэгж цус, цусан бүтээгдэхүүнийг эмнэлэгт олгоод байна. Бүтээгдэхүүний 78%-ийг цус сэлбэлт судлалын үндэсний төв дангаар бүрдүүлсэн бөгөөд 22%-ийг нь бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төв, аймгийн нэгдсэн эмнэлэг, зарим сум дахь нэгдсэн эмнэлгийн дэргэдэх цусны салбар төвд бэлтгэн эмчилгээнд олгосон байна.

Өндөр хөгжилтэй орнуудад цус, цусан бүтээгдэхүүний 75 хувийг 65-аас дээш насны хүн амд хэрэглэдэг, бага, дунд орлоготой орнуудад 52 хувийг нь 0-5 насны хүүхдэд хэрэглэдэг дэлхийн статистик байдаг бол манай улсын хувьд цус, цусан бүтээгдэхүүн сэлбүүлэгч өвчтнүүдийн 50.5 хувь нь 36-65 насны хүмүүс буюу идэвхитэй донорын насныхан байна.

Ирээдүйн чиг хандлага, түүний төсөөллийн талаар:

Монгол улсын хүн амын суваргын хэтийн төлөвөөр идэвхитэй донор /24-45 нас/-ын хүн амын тоонд эзлэх хувь дунджаар 2 дахин буурахаар байгаа бөгөөд дунджаар 20 орчим жил үргэлжлэх цонх үеийн цус, цусан бүтээгдэхүүний нөөц, хангамжийн тасралтгүй байдлыг хангах нь тулгамдсан гол асуудал болж байна.

Коронавируст халдвар /Ковид-19/-ын цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тархалтыг бууруулах зорилгоор Засгийн газар, Улсын онцгой комиссоос авсан хариу арга хэмжээний хүрээнд удаа дараа бүрэн болон хэсэгчилсэн хөл хорионы дэглэм тогтоож ирснээс шалтгаалан цус цуглуулалтын хэмжээ буурсан бөгөөд хэрэгжүүлсэн хариу арга хэмжээний дүнд эмнэлгийн хэрэгцээт цус, цусан бүтээгдэхүүний тасалдалгүйгээр цар тахлын хүнд үеийг даван гарсан. Гэвч энэ төрлийн эрсдэлд шуурхай хариу арга хэмжээ үзүүлэхэд байнгын бэлэн байдалд байдаг үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын бие бүрэлдэхүүн, төрийн албан хаагчдыг цусны донорын үүрэг гүйцэтгүүлэх, анагаахын боловсрол олгодог боловсролын байгууллагын хөтөлбөрт цус сэлбэлт судлалын хөтөлбөр тусгахтай холбоотой зохицуулалт шаардлагатай нь харагдаж байна.

Цусны донор, цус сэлбүүлэгч, эмнэлгийн мэргэжилтэнд тавигдах шаардлага, тэдний эрх, үүрэг, тэдэнд эрүүл мэндийн үзлэг хийх, цус, түүний бүрэлдэхүүн хэсэг авах, шинжлэх, боловсруулах, хадгалах, тээвэрлэх, цус, цусан бүтээгдэхүүнийг эмнэлгийн хэрэгцээнд хэрэглэхтэй холбоотой зохицуулалтыг нарийвчлан бий болгох шаардлагатай байна.

Цус сэлбэлт судлалын үндэсний төвийн орон тоо 2014 оноос хойш 20 гаруй хувь нэмэгдсэн байхад цус, түүний бүрэлдэхүүн хэсэг цуглуулалт, шинжилгээ, үйлдвэрлэлийн хэмжээ 2021 оны байдлаар 85-109.1 хувь болж нэмэгдэн, 2035 он гэхэд дахин 210-275 хувь өсөх тооцоолол гарч байна. Энэ ачааллыг өнөөгийн хүний нөөцийн хэмжээгээр давах ямар ч боломжгүй байгаа төдийгүй цус сэлбэлт судлалын салбарын зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох замаар цусны салбар төвүүдийг статус, дэлхий нийтээр баримталж буй “нэгдсэн тогтолцоо”-нд үе шаттайгаар шилжих асуудлыг тодорхойлох шаардлагатай байна.

Ажлын хэсэг цус сэлбэлт судлалын үндэсний төвийн болон орон нутаг дахь цусны салбар төвийн ажилтнуудаас Донорын хууль өнөөгийн шаардлагад нийцэж

байгаа эсэх, цаашид зохицуулах шаардлагатай асуудал зэргээр судалгаа авч дүгнэсэн. Судалгаагаар цус сэлбэлт судлалын үндэсний төв тусгай мэргэжлийн төвийн хувьд улсын төсвөөс санхүүжиж байхад цусны салбар төвүүд орон нутгийн нэгдсэн эмнэлэгт харьяалагдаж “Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний тухай” хуулийн дагуу эрүүл мэндийн даатгалын сангаас санхүүжихээр болж байгаагаас цусны салбар төвийн мэргэжилтнүүдэд орон тоо, цалин, хөлстэй холбоотой хүндрэл үүсэх, хүний нөөцийн тогтвортой байдал алдагдах, зарим цусны салбар төвийн өрөө, тасалгааг өөр зорилгоор ашиглахаар шилжүүлсэн гэх асуудал болсон нь зөвхөн цус сэлбэлт судлалын салбарт ч биш эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд сөрөг нөлөө үзүүлэх хүчин зүйл болж болзошгүй байна. Иймээс цус сэлбэлт судлалын салбарт ажилладаг эрүүл мэндийн ажилтнуудыг урамшуулах, тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцлийг бүрдүүлэх, тэдний нийгмийн асуудлыг дэмжих асуудал тулгамдаж байна.

Цусны доноруудаас авсан судалгаагаар цусны байнгын донорт дэмжлэг үзүүлэх, тэдний эрүүл мэнд, нийгмийн хамгаалал, халамжийн асуудлыг сайжруулах, цус өгсөн донорт илчлэг нөхөх хүнсний бүтээгдэхүүнээр үйлчлэх, хүн амын дунд ялангуяа оюутан, сурагчдад цусны донорын нийгмийн ач холбогдлыг таниулсан сургалт, сурталчилгааг нэмэгдүүлэх, цусны донорын үйл ажиллагааг дэмжин хамтран ажилласан төрийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэдийг урамшуулах, цусны донорын үйл ажиллагааг дэмжин зарцуулсан зардлыг нь татвараас чөлөөлөх зэрэг цусны нөөц хангамжийг сайжруулахад чиглэсэн үйл ажиллагааг дэмжсэн эрх зүйн орчин бий болгох, үндэсний аюулгүй байдалтай холбоотой онцлог салбарын хувьд төрөөс цус, цусан бүтээгдэхүүний нөөц, хангамжийн талаар онцгойлон анхаарах шаардлагатай байна.

Манай улсын хувьд цусны донорын үйл ажиллагаа сайн дурын, авлагагүй зарчимд үндэслэдэг тул тэдэнд мөнгө биш төр, засгийн шагнал олгох хэлбэрээр алдаршуулж байх, нийгмийн халамжийг сайжруулах нь нэгэнт Хүндэт донор болсон бол идэвхигүй байдалд шилжиж байгаа байнгын донорын тоог дээшлүүлэхэд түлхэц болох юм.

Цусны донорын нэгдсэн бүртгэл мэдээллийн сангийн аюулгүй байдал, нууцлал, бэлэн байдлын асуудлыг ч хуульчлах хэрэгцээ, шаардлага тулгарч байна. Энэхүү нарийн төвөгтэй үйл ажиллагааг зохицуулах эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх нь чухал юм.

Баримтлах бодлогын чиг баримжаа :

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын удаа дараагийн тогтоол, зөвлөмж, санамж бичиг, Улсын Их Хурлаас баталсан “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”-д “Зонхилон тохиолдох халдварт бус өвчин, тэдгээрийн эрсдэлт хүчин зүйлийн тархалт болон сэргийлж болох нас баралтыг хувь хүн, гэр бүл, хамт олон, байгууллагын идэвхтэй, оролцоотой нэгдмэл үйл ажиллагаанд тулгуурлан бууруулах” гэсэн зорилт дэвшүүлсэн. ““Алсын хараа 2050” Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа”-ны 2.2.10-д “Нийгмийн эрүүл мэндийн ноцтой байдал, гамшиг, онцгой байдлын үеийн эрүүл мэндийн байгууллагын нөөцийн бэлэн байдал, хариу арга хэмжээ авах чадавхыг бэхжүүлнэ.”, 2.2.11-т “Эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг

хүн амын нягтрал, газар зүйн байршил, хүн ам зүйн бүтэц, өвчлөл, шилжилт хөдөлгөөн, хүн амын эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний эрэлт хэрэгцээтэй уялдуулан зохион байгуулна.”, 2.2.15-д “Хүн амын дунд зонхилон тохиолдож байгаа халдварт бус өвчний үеийн тусламж, үйлчилгээг сайжруулах зорилгоор олон улсын жишигт нийцсэн төвийг төрөлжүүлэн байгуулна (Зүрх судасны төв, Эрхтэн шилжүүлэн суулгах төв, Яаралтай тусламжийн үндэсний төв гэх мэт)” гэж тус тус заасан.

Дэлхийн улс орон олон улсын жишиг:

ДЭМБ-ын зөвлөмжийн дагуу цус цуглуулах, шинжлэх, үйлдвэрлэх, хадгалах, түгээхтэй холбоотой бүхий л үйл ажиллагааг үр дүнтэй зохион байгуулахын тулд цусны төвүүдийг нэгдсэн /төвлөрсөн, бүсчилэх/ байдлаар үндэсний хэмжээнд зохицуулах ёстой. Цусны чанар, аюулгүй байдлыг хангах, стандартыг жигд мөрдүүлэх, баримтлахын тулд цусны хангамжийн үндэсний тогтолцоог үндэсний бодлого, хууль эрх зүйн хүрээнд дэмжих ёстой. ДЭМБ-ын 2018 оны мэдээгээр цусны алба бүхий 171 улсаас 123 улс нь үндэсний бодлоготой, 110 улс нь цус сэлбэлтийн аюулгүй байдал, чанарыг зохицуулах тусгай хуультай байна.

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагын (ДЭМБ) “Цусны аюулгүй байдлын Санамж бичиг – 8 (2002-2018), Дэлхийн эрүүл мэндийн ассамблейн чуулганы WHA 28.72 (1975), 58.13 (2005), 63.12 (2010) тогтоолыг тус тус баталсан. ДЭМБ-ын Улс үндэстнүүдийн эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад зориулсан санамж бичиг, үндэсний хэмжээний эрүүл мэндийн бодлого боловсруулагчдад зориулсан санамж бичиг, цусны талаарх үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулахад анхаарах санамж бичигт үндэсний хэмжээний зохицуулгатай, сайтар зохион байгуулагдсан, бүх шатанд үр дүнтэй ажилладаг цусны албыг байгуулах, цус, цусан бүтээгдэхүүний хүрэлцээ, хангамж, аюулгүй байдлыг үнэлэх, цусны албыг хөгжүүлэх зэрэг бодлогын чанартай шийдвэр гаргах үүрэг бүхий үндэсний удирдах байгууллагыг байгуулах, сайн дурын авлагагүй доноруудаас цус цуглуулж байх, цусыг эмчилгээнд зохистой хэрэглэхийг зөвлөмж болгосон. Одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Донорын тухай хууль болон өргөн барьж буй Цусны донорын тухай хуулийн төсөл нь эдгээр зарчмуудын хүрээнд боловсрогдон гарч байгаа болно.

Энэхүү хуулийн төсөл нь хуулийн зорилго, хуульд тодорхойлогдох шаардлагатай нэр томъёоны тодорхойлолт, зарчим, үйл ажиллагааг зохион байгуулах удирдлагын тогтолцоо, Монгол Улсын Засгийн газар болон эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын бүрэн эрх, цус сэлбэлт судлалын харилцаанд оролцогч төрийн болон орон нутгийн захиргааны байгууллага, аж ахуйн нэгж байгууллагын албан тушаалтан, эрүүл мэндийн байгууллагын эрх, үүрэг, санхүүжилтийн тогтолцоо, цусны донор, сэлбүүлэгч, эрүүл мэндийн байгууллага, ажилтанд тавигдах шаардлага, цусны донороос цус, түүний бүрэлдэхүүн хэсгийг эмчилгээний зориулалтаар авах, шинжлэх, боловсруулах, хадгалах, тээвэрлэх, сэлбэх, устгах үйл ажиллагааны зохицуулалт, цусны донорын мэдээллийн сан, цусны донорын эгнээг өргөжүүлэхтэй холбоотой сургалт, сурталчилгаа, алдаршуулалт, урамшуулалт, нийгмийн халамж, хариуцлагын хэсгийг тусгасан нийт 8 бүлэг, 35 зүйлтэй байна.

Хуулийн төслийг боловсруулахдаа Эрүүл мэндийн сайдын тушаалаар байгуулагдсан ажлын хэсгүүд нь Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Парламентын судалгааны хүрээлэнгээр хийлгэсэн судалгаа болон Гүрж, ОХУ, БНХАУ -ын ижил төстэй хууль тогтоомж, журам , заавруудыг судлаж өөрийн орны нөхцөл байдал одоо хэрэгжиж буй хууль журмуудтай уялдуулан зохицуулан боловсруулсан.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар хууль хэрэгжүүлэхтэй холбоотой зардлыг улсын төсвөөс нэмж санхүүжүүлэх шаардлагатай.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар хуулийн хэрэгжилт, үр нөлөө сайжирч, дараах эерэг үр дүн гарна гэж тооцоолж байна:

1. Цус сэлбэлт судлалын салбарын эрх зүйн орчин улам боловсронгуй болж үүний хэрээр цус, цусан бүтээгдэхүүний нөөц, хангамж улам сайжирч, цус сэлбэлт судлалын салбар хөгжин дэвших шинэ боломжууд нээгдэнэ.
2. Иргэд эх орондоо дэлхийн жишигт нийцсэн чанартай тусламж, үйлчилгээг хүртээмжтэй хүртэх боломж нэмэгдэнэ.
3. Цус сэлбэлт судлалын үйл ажиллагааг зохицуулах удирдлагын тогтолцоо, үйл ажиллагаа шинэ шатанд гарна.
4. Цусны донорын сургалт, сурталчилгаа, түүний дотор орон нутаг дахь үйл ажиллагаанд ахиц дэвшил гарснаар эрүүл аж төрөх ёсны талаарх ойлголт сурагч, оюутнаар дамжин өргөжинө.
5. Цусны донор, сэлбүүлэгч, эмнэлгийн мэргэжилтэнд тавигдах шаардлага, тэдний эрх, үүрэг тодорхой болохын дээр тэдний нийгмийн халамж, алдаршуулалт, урамшуулал сайжирч, цусны донорын тоо нэмэгдэнэ.
6. Гамшиг, нийгмийн эрүүл мэндийн онцгой байдлын үед цус, цусан бүтээгдэхүүний нөөц, хангамж бүрэн шийдэгдэх нөхцөл бүрдэнэ.

Хууль санаачлагч